

14. Franko I. Krajoznawstwo galicyjskie // Kurjer Lwowski. – 1892. – № 221.
15. Kurjer Lwowski. – 1889. – № 149.
16. Kwartalnik historyczny. – 1889. – Т. 3 – Вип. 1.; Руська школа. – 1891. – Т. 1. – Вип. 2.

Тамара Старченко (Київ)

Іван Франко на сторінках журналу “Дзвінок” (1890–1914)

Кожна сторінка життя й творчості визначної особистості, незалежно від масштабності конкретних діянь і подій, становить великий інтерес. Це можна стверджувати, розглядаючи співпрацю І. Франка з дитячим журналом “Дзвінок” (1890–1914). Ілюстрований часопис для дітей та молоді, що його видавало Українське Товариство Педагогічне, був популярним серед дітей та батьків як на західноукраїнських землях, так і на східноукраїнських. Один із редакторів “Дзвінка” – Катря Гриневичева – через двадцять років після заснування журналу підкреслювала: “Розпочинаючи двадцять перший рік існування, “Дзвінок” може з вдовolenням глянути на успіхи своєї праці... Чимраз кріпшаюче зацікавлення “Дзвінком” із боку нашого патріотичного загалу і щирість та признання, з яким відносяться до нас родичі та вихованці, переконують нас, що двадцятилітній труд не пішов на марне” [1: 233].

Син І. Франка, Тарас, згадував, що спонукало батька взятися до писання творів, призначених для дітей: “Не раз, бувало, просимо: “Тату, прочитай нам щось із того, що написав!” Публіцистики тато читати не міг, твори для дорослих не підходили нам. От він і взявся писати твори спеціально для дітей і молоді. Це припадає саме на 90-ті роки. З написаних для дітей творів найбільше подобався нам “Лис Микита” (1890), чудові строфи якого батько прекрасно читав. Мати теж читала нам, але не так виразно. Ми швидко і легко вивчили “Лиса Микиту” напам’ять” [3: 273].

“Лис Микита” вперше був опублікований на сторінках “Дзвінка” 1890 року (№ 3–21). Відомо, що над цим твором І. Франко продовжував працювати протягом довгих років. Як зазначив Т. Франко, “первісний текст, друкований в дитячому журналі “Дзвінок” і виразно призначений для хлоп’ят, в книжному виданні дістає вже іншу функцію: просвітити селян і показати їм наглядно вагу хитрості в звичайному житті” [3: 88]. Значно розсував обрії юних читачів і Франків переспів “Дон Кіхота”, що виходив у 1891 році з другого по двадцять третє число. Обидва ці твори є виразним свідченням того, що “українські письменники не тільки тримали тісний зв’язок з літературами інших народів, але не раз на чужій канві вишивали прекрасні, оригінальні узори” [3: 93].

Не раз, коли йшлося про маленьких допитливих читачів, чарівний і привабливий світ казки полонив творчу уяву письменника. Це могла бути, наприклад, вір-

шована версія арабської казки “Абу Каземові капці” (1895, № 1–13) або по-новому подана стара “Ріпка”. Чи не цікаво було малечі читати такий фінал добре знайомої “Ріпки”: “Упала ріпка на діда Андрушку, дід на бабу Марушку, баба на дочку Мінку, дочка на сучку Фінку, сучка на кицю Варварку, а мишка шусть у шпарку”?

Згадуючи дитячі враження й захоплення “Лисом Микитою”, Т. Франко зауважив: “Не менше припали нам до вподоби байки з журналу “Дзвінок” “Коли ще звірі говорили” [3: 274–275]. Дійсно, об’єднаний такою спільною назвою, цикл казок для дітей друкувався у 1896–1898 роках. Справжні розсипи народної багатотомової мудрості, виразність Франкового слова – у своєрідному казковому світі:

1896 – “Осел і Лев” (№ 8); “Старе добро забувається” (№ 9); “Лисичка і Журавель” (№ 10); “Лисичка і Рак” (№ 10); “Лис і Дрозд” (№ 11); “Заєць і Їжак” (№ 14); “Кролик і Медвідь” (№ 15); “Вовк вийтом” (№ 16–17).

1897 – “Заєць і Медвідь” (№ 9); “Ворона і Гадюка” (№ 10).

1898 – “Три міхи хитрощів” (№ 3); “Вовк, Лисиця і Осел” (№ 4); “Лисичка-черничка” (№ 5); “Мурко і Бурко” (№ 6); “Лисичка-кума” (№ 7); “Війна між Псом і Вовком” (№ 17–18); “Фарбований Лис” (№ 19); “Ворони й Сови” (№ 20, 21, 22, 23, 24); “Байка про байку” (№ 24).

“Дзвінок” радо публікував і численні поетичні твори І. Франка. Були це, зокрема, поетичні переклади, наприклад, з чеської (“Ой ви, ластівочки” (1891, № 9); “Скринька” (1891, № 15).

Справжню честь творцям журналу “Дзвінок” робить глибоке усвідомлення ними важливості співвідношень “автор-текст” і “текст-читач” у загальній системі дитячого часопису. Поетичні добірки І. Франка якнайкраще ілюструють той безпосередній зв’язок, що іде від автора через твір до читача. Франкові поезії на сторінках “Дзвінка” свідчать про вироблення журналом певної системи високого духовного впливу. Ось виразна “Притча про життя” (1899, № 24), що скеровує юного читача до справжніх ціннісних орієнтирів. Умовно-поетична метафорика автора витворює відчайдушну життєву ситуацію: у далекій Індії чоловіка наздоганяє лев. Утікач намагається урятуватися, вчепившись у берізку, що росте над проваллям. Але все не просто: берізку підкопують дві миші, біля коренів причаїлася гадюка, що лиш чекає, аби чоловік упав, а на дні балки – змія. Абсолютний відчай огортає людину, та вона раптом бачить на гілці гніздо джмелів, а в ньому – духмяний мед, припадає до нього, мов до цілющого джерела, і відходять жах та зневіра:

“Сей чоловік, брати, то кожний з нас.
Жите важке, природа нам ворожа.
І тисячі пригод і небезпек
З усіх боків усе нас оточують...
Нема нам виходу із того горя,
Нема ратунку. Та одно лиш нам
Лишилось, те, чого ніяка сила,
Ніяка нам пригода взять не може:
Се чиста розкіш братньої любови,
Се той чудовий мед...”

На чільному місці у дитячому журналі – питання виховного плану, намагання прищепити юним читачам ідеали добра й краси, і Франкова поезія – достойна частка того золотого засіву. Нема сумніву в тому, що саме художнє осмислення життя найбільше впливає на свідомість, а відтак стає особливо дієвим та ефективним. І лягають на вразливу дитячу душу мудрі слова поета ("Золоті слова", 1903, № 15–16):

“Не пливе супроти вітру
Запах цвітів і кадила,
Але йде по всіх усюдах
Добра слава, добрі діла.
Хто має мудрість, а з неї
Ближнім не хоче вділити,
Той має скарб многоцінний
В міх шкурятяний зашитий.
Мухи сідають на ранах,
Пчоли на цвітах пахучих;
Добрий все бачить лиш добре,
Підлий лиш підле у других”.

Могутній духовний заряд, що його несе поезія І. Франка, посилюється світлим патріотизмом, глибинною українською спрямованістю. Так, одинадцяте число журналу за 1905 рік відкриває вірш із промовистою назвою "Моя любов до України". Читачеве серце мовби всотує співучу красу рідної землі:

“Вона так гарна, сяє так
Святою, чистою красою
І на лиці яріє знак
Любови, щирости, спокою”.

Але поет бачить і горе, якого вдосталь у його вітчизні:

“Вона так гарна, а проте
Так нещаслива, стільки лиха
Знесла, що квилить лихо те
В її кождіській пісні стиха”.

І далі – власний приклад, що, безперечно, виховуватиме юних патріотів:

“Сі пізнавши, чи ж я міг
Не полюбить її сердечно,
Не відречи ся власних втіх,
Щоб їй віддатись доконечно?”

Прикметною у справі виховання істинної любові до батьківщини є Франкова публікація у "Дзвінку" за 1890 рік (№ 22). Це поезія "Подорож на місяць" (має

підпис “Гаврило Кремінь”), що є своєрідним відгуком на вірш Данила Млаки (Сидора Воробкевича) “Чоловік у місяці” (“Дзвінок”, 1890, № 21). Тут же вміщено Франкову передмову “Ще про чоловіка у місяці”. У передмові (вона йде як лист до редактора) – важливий смисловий акцент: “Читаємо ми не віднині Ваш “Дзвінок”. Гарний він, нівроку... А головно хотів би я, щоби наша слава не пропадала, а на весь край ширшала, щоби весь мир хрещений знав, що і у нас світ дошками не забитий і що ми маємо своїх людей, котрими, певно, перед усім світом можемо повеличатися”.

Виступи І. Франка на сторінках журналу “Дзвінок” позначені і смисловим багатством, і жанровим розмаїттям. У двадцять четвертому номері часопису за 1895 рік знаходимо, наприклад, драматичний образок “Суд Святого Миколая”, в якому виділяються і християнські, і патріотичні чесноти:

“А ви, руські діти, слухайте пильненько!
Чи добро, чи лихо, чи яка година,
Будьте все з собою як одна родина”.

Журнал “Дзвінок” радо надавав свої сторінки не лише художнім творам знаного сучасника, тут було вміщено низку матеріалів і про життя, творчість, громадську діяльність письменника. 1897 року у часописі було започатковано рубрику “Статті наукові”, котра мала розділ “Історія літератури” (інтерес викликають статті про І. Котляревського, Г. Квітку-Основ’яненка, Т. Шевченка, Є. Гребінку, М. Костомарова, П. Куліша). У 1899 році у рубриці “Учені розмови Николця з татком” з’являється розлога стаття (№ 6, 8, 9) “Іван Франко” (автор – Остап Макарушка). Смисловий та емоційний наголоси зроблено одразу: “Найзнаменитішим і найплодовитішим руським письменником в Галичині є тепер Іван Франко”. Особливо відзначається: “Син селянина-коваля з Нагуєвич завдяки своєму незвичайному талантові і незламній трудолюбивості, займає найвизначніше місце серед українсько-руських сучасних письменників”. Автор одразу виділяє такий необхідний саме для юного читача момент: “...першою духовною поживою Франка були “Пісні набожні з Богогласника почаївського” та Історія біблійна, він умів співати до служби Божої і взагалі був овіяний тою церковною атмосферою, якою і тепер дихають ті наші грамотні міщани і селяни, що своє знання читання практично використовують на служінні у церкві і лектуру моралізуючих легенд і Святого письма у себе дома”. Широкий і складний світ Франкової творчості постає перед допитливими очима: “Ріжні типи, характери... відносини суспільно-економічні, політичні, товариські й родинні, справи спілкові, промислові і торговельні, просвітні й релігійні, ціла наша суспільність з її поривами і змаганнями... люди наймолодшого і найстаршого віку – все те знайшло своє місце в оповіданнях і повістях Франкових”. Найголовніше ж, що читач має побачити й усвідомити: “Верховодження одиниці над одиницею, народу над народом, визискування сил фізичних і моральних обурює писателя, тож він рад видіти між людьми і народами рівність і братерство”. У 1904 році (№ 23)

в журналі опубліковано статтю (автор не зазначений) "Др. Іван Франко", у якій підкреслено, "що вам, молоді приятелі, звісне ім'я Франка. Найкращі книжечки у ваших бібліотеках, Лис Микита та Пригоди Дон Кіхота, нагадують се ім'я". Однак наголошено, що "сі дві книжки навіть не будуть однією двадцятою частиною з того, що написав Франко в самім тільки краснім письменстві (т. є. повісти, оповідання та вірші), крім того, др. Франко надрукував іще більше книжок наукових, є редактором "Літературно-наукового Вісника і членом Наукового товариства ім. Шевченка". Ця публікація була присвячена 30-річчю літературної та наукової діяльності письменника.

"Дзвінок" у різний спосіб подавав, роз'яснював і пропагував творчість визначного земляка. Так, у матеріалі "Великдень по знищенню панщини" (1905, № 8) згадано поему І. Франка "Панські жарти", "де описано, як то терпіли наші люди за часів панщини і яка знов радість настала, коли в році 1848 панщину викуплено і звільнено селян від примусової, безплатної роботи в користь дідичів". Тут же подано уривок з поеми, що його рекомендовано до декламації, а далі – повна, конкретна й корисна для читача інформація: "Книжку Франка, в котрій надрукована поема "Панські жарти", можна купити в книгарні товариства імені Шеченка у Львові, ул. Театральна, ч. 1, за 40 сотиків, читальники мали би що гарного з неї читати".

У великому науковому доробку І. Франка знаходимо хоча й скромні, але цікаві згадки про журнал "Дзвінок", які засвідчують, що часопис досить тривалий час був у полі зору письменника. У "Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 року" йдеться зокрема про те, що "В останніх роках свого життя Глібов ввійшов у дуже приязні зносини з деякими галичанами і помістив чималий ряд віршів у часописі для дітей "Дзвінок" [2: т. 41: 341]. Елементи якісної характеристики журналу містяться у статті "Володимир Самійленко": "Його поетична діяльність розпочалася 22 роки тому назад, він містив свої поезії та переклади по всіх видніших українських виданнях, які в той час могли перейти через митарства цензури, а переважно друкував їх у Галичині (в "Зорі", "Правді", "ЛНВ", "Зернах", "Буковині" та "Дзвінку" [2: т. 37: 183]. А в статті "Говоримо на вовка – скажімо і за вовка" І. Франко подав оціночний фрагмент, що стосується його власної творчості: "В числі 98 "Одесского вестника" з р. 1890 находимо рецензію на галицьке видання "Дзвінок", а в нім ось які слова про поетичний галицький виріб: "Из выдающихся произведений (в "Дзвінку") отметим весьма удачную переделку известной сказки Гете "Рейнекелис" ("Лис Микита"), сделанную галицким писателем И. Франко" [2: т. 28: 169]. Из "Заборони ЛНВ в Росії" дізнаємося про особливості тогочасної цензурної ситуації: "Далеко важніший був факт мовчазного дозволу деяких галицько-руських періодичних видань. Цензори різних міст, очевидно, вважаючи непотрібним або неможливим для себе держатися букви указу 1876 року, пускали різними роками різні галицько-руські газети і періодичні видання. Були роки, коли йшло в Росію свобідно "Діло", йшла "Батьківщина"; довгі літа йшов "Дзвінок" [2: т. 33: 70]. Не оминув І. Франко своєю увагою і шевченківські номери різних журналів, зокрема згадав і про "Дзвінок" [2: т. 28: 127].

Не можна не згадати і про те, що у деяких Франкових листах (зокрема до М. Драгоманова) ідеться про “Дзвінок”. Так, у березні 1890 року І. Франко писав, наприклад, про “...часть невеличкогo гонорару, який платить мені “Дзвінок” за віршовану переробку “Reinecke Fuchs”. Ad vocem, чи Ви дістаете “Дзвінок”? Там же і Ваша сестра пише (мається на увазі Олена Пілка. – Т. С.). “Лис Микита” (для дітей!) вийде й особною книжкою” [2: т. 49: 234]. Франко із задоволенням констатував успіх власного твору, що сприяє й популярності журналу: “Дзвінок” висилає Вам Шухевич по моїй просьбі. Щедрість се невелика, а він обов’язаний мені потроху тим, що через мого “Лиса Микиту” письмо його йде; особливо по читальнях люди дуже втішаються Микитою. Хвалив його і весь “Дзвінок” [2: т. 49: 254]. В іншому листі до М. Драгоманова І. Франко з прикрістю констатував тогочасні цензурні проблеми: “Приписую ще звістку, що всі галицькі часописи руські, значить, “Дзвінок” і “Зоря”, що досі допускалися під бандеролями в Росію, тепер “безумовно воспрещены”, і всі номери з границі позвертали назад” [2: т. 49: 479].

Співпраця І. Франка з часописом “Дзвінок” була різноманітною й плідною. Журнал чимало робив для виховання дітей, їхнього духовного розвитку, естетичного збагачення, тематика й проблематика часопису відповідала запитам юного покоління. Франкові твори органічно входили до смислового й емоційно-образного простору “Дзвінка”, сприяли максимальній повноті, цілності і функціональності журналу, на сторінках якого поет “з молодечим жаром взивав товаришів до праці для народу й для людскости, до любови до України і чесної мислі та правди святої” [1899, №6].

Література:

1. Животко А. Історія української преси. – К., 1999.
2. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
3. Франко Т. Про батька. – К., 1966.

Емілія Огар (Львів)

Іван Франко – теоретик і практик в царині дитячої літератури

Про багатогранність і різноплановість спадщини Івана Франка мовилося і мовиться багато. Залишається лише дивуватися, як за одне біологічне людське життя можна було стільки усього осмислити, створити, ще й встигнути оприлюднити. Здається, немає таких сфер суспільного гуманітарного життя наукового і практичного, яких би не торкнулася думка і дія І. Франка, в якій би він як науковець, письменник, громадянин не залишив вагомий слід.